

АНОТАЦІЯ

Білогорська Л. В. Романи О. Гріна як художня єдність: мотивіка, символіка, хронотоп, типологія характерів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 10.01.02 «Російська література» (035 – Філологія). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2020.

Зміст анотації

Дисертація присвячена дослідженню художнього світу романів Олександра Гріна – письменника, чий справжній масштаб і значення стали осмислюватися порівняно недавно. Довгий час його сприймали лише як автора пригодницької літератури для юнацтва. Зараз дослідники все частіше розглядають О. Гріна в контексті його епохи – «срібної доби», її поетики, кола образів і засобів. У фокусі уваги багатьох сучасних літературознавців – новаторство Гріна-прозаїка, його письменницька техніка, роль модерністських, символістських, імпресіоністських структур і смислів у його творчості. У сучасному дослідницькому контексті О. Грін постає як видатний майстер-новатор, представник модерністської прози, автор багат шарових поліфонічних текстів, що поєднують пригодницький сюжет зі складною символікою та філософським підтекстом.

Літературознавці неодноразово звертали увагу на цілісність художньої картини світу О. Гріна. Світ творів О. Гріна одразу був осмислений як особлива реальність, створена не в одиничних текстах письменника, а в усій сукупності його творів. У цій роботі виявлено, що романи письменника в сукупності складають особливий тип єдності. Множинні різнорівневі зв'язки між усіма його романами дають змогу говорити про створення О. Гріном єдиного метароманного комплексу, який відобразив авторський міф про світ, що відповідає загальній тенденції в літературі епохи на рубежі XIX–XX ст., що виявляється в тяжінні до циклізації, до об'єднання окремих творів у метажанрові та метатекстуальні єдності. Це притаманне модерністським і, зокрема, символістським художнім напрямам.

В роботі проаналізовані такі риси грінівської художньої картини світу як метатекстуальна єдність романного корпусу письменника, наділена константними характеристиками, що чітко виявляються; зв'язок метатекстуальної цілісності романів О. Гріна з символізмом як формотворчим контекстом для цього письменника; генеративна (породжувальна) функція повісті «Червоні вітрила» щодо романів письменника. Розглянуті такі характеристики художнього світу письменника: типології образів головних персонажів («герой-чудотворець» і «дівчина – жива поезія»); художній простір; художній час, а також основні мотиви та символи, наявні у всіх романах письменника.

Ці компоненти авторської картини світу виявлені також у повісті-феєрії «Червоні вітрила», яка передувала написанню всіх романів О. Гріна. Встановлено, що цей твір є джерелом грінівського міфу про світ, зерном його художньої цілісності. Саме з нього починається зрілий період творчості письменника і формується індивідуально-авторська картина світу, в якій символістське «двосвіття» оформляється в оригінальну грінівську модифікацію.

У роботі розглянута особливість грінівського «двосвіття». Відзначено, що ранній період творчості письменника знаменується думкою про непокращуваність сакрального і профанного начал, мистецтва і життя. Починаючи з феєрії «Червоні вітрила» грінівський міф про світ кардинально змінюється. Сакральний і профанний рівні буття стають взаємопроникними. Якщо в ранньому періоді у творах О. Гріна домінує думка про недосяжність ідеалу, головні персонажі, стикаючись з ірреальним світом, не досягали гармонії небесного й земного, то, починаючи з феєрії «Червоні вітрила», грінівські герої не тільки можуть проникнути в сакральний світ, але й роблять світ невідомого, чудесного доступним для інших людей, зокрема для своїх коханих.

Першим героєм, що поклав початок новому типу грінівських персонажів, якого ми слідом за автором назвемо «чудотворцем», став капітан Грей. У наступних трьох романах «герой-чудотворець» представлений в образах Друда, Ганувера і Гарвея. Це персонажі лицарського типу альтруїстичних героїв, яким вдається подолати протистояння сакрального й профанного світу. Головне, що відрізняє «героя-

чудотворця» від інших грінівських образів, – це обов’язкове здійснення чуда, тобто втілення сакральної реальності в профанному світі, яке залишає незгладимий слід у серцях людей. Таким чудесним відблиском сакрального світу стають корабель з червоними вітрилами, чарівний палац із «Золотого ланцюга» і просто дім із садом, мешканці якого чують голос Тієї, що біжить по хвилях.

У «Червоних вітрилах», крім «героя-чудотворця», в образі Ассоль формується головний жіночий образ грінівської картини світу, який автор визначив як «дівчина – жива поезія». Основні риси цього типу героїні представлені далі в різноманітних варіантах у всіх романах письменника. Наділена здатністю творчо перетворювати життя завдяки баченню духовної сутності явищ предметного світу, Ассоль і наступні героїні цього типу стають актуалізацією символістської ідеї «життєтворчості». «Дівчина – жива поезія» є сполучною ланкою між фізичним і духовним світами та втілює символістський образ Вічної Жіночності (Душі Світу).

У роботі проаналізовані всі варіанти зазначених типів героїв у всіх романах О. Гріна і виявлені спільні константи, що пов’язують їх у метароманну єдність.

В архітектурі грінівської картини світу та її ключових образів виявлена своєрідна потрійна структура, відповідно до якої просторово-часові елементи картини світу та будь-який її значущий образ можна розділити на три рівні: 1) подієвий, 2) душевний (психологічний) і 3) духовний (трансцендентний, метафізичний, пов’язаний з релігійно-духовним виміром). Цією потрійністю обумовлена специфіка символізації образів героїв О. Гріна та особливість фабульної структури його романів.

Єдність загальних принципів і образних домінант притаманне також хронотопу романів О. Гріна – їх просторово-часовому рівню. Його специфіка не менш показово представляє романний корпус письменника як метатекстуальну єдність. У грінівському хронотопі зберігається символістський принцип «двосвіття», що обумовлює його особливість у розподілі на «сакральну» і «профанну» області й у прагненні до міфологізації просторово-часових образів. При цьому потрійна смислова структура (подієвий – душевний – духовний рівні) зберігається також і в просторово-часових деталях грінівського метароману.

Загальні характеристики хронотопу виявлені в повісті-феєрії «Червоні вітрила» і простежені у всіх романах письменника. Встановлено, що «Червоними вітрилами» започатковано стійке оформлення «двосвіття» в романах О. Гріна топосу моря (сакральний рівень) і суші (профанний рівень).

У феєрії «Червоні вітрила» також існують топоси, далі варіативно відображені в кожному з наступних романів: топос шляху, зокрема морського плавання як шляху всередину себе, подорожі в духовному світі; топос дому як замкнутого індивідуального простору (простору душі); топоси замку (палацу, багатого дому), саду, лісу і трактиру. Окремо було розглянуто простір феєрії як місце прояву чудесного в повсякденному світі (цирк, маскарад, театр).

Особливості художнього часу, виявлені в «Червоних вітрилах», також відповідають символістській природі грінівської творчості та її смисловій структурі (життєвий, душевний, духовний плани). Основний сюжет метароману письменника – пошук щастя через низку випробувань, ініціацій та його знаходження в духовному вимірі обумовлює добовий, річний і віковий цикли часового потоку у творах О. Гріна. Час у романах письменника, як і в інших зразках модерністської літератури, міфологізований і наділений певним ціннісним значенням. Переважання в метароманному світі письменника весняної та літньої пів року, ранку як значущого часу доби, а також юності у вікових характеристиках героїв говорить про те, що в кожному з вищенаведених часових циклів для О. Гріна значущою є міфологія початку. Ніч для письменника – це особлива, сакральна, позачасова частина доби, коли час зупиняється і відкривається вічний план буття. Якщо ранку в річному циклі грінівського часу відповідає весна, а віковому – юність, то ніч не має сезонних і вікових відповідностей в образності романів письменника, адже ні зима, ні старість не є пріоритетними в художній міфології грінівського метароману.

У феєрії «Червоні вітрила» виявлені названі вище структурні елементи художнього світу романів О. Гріна, які простежені в різноманітних варіантах у кожному з його романів. Отже, встановлено системний характер міжтекстових зв'язків між усіма романами письменника. Це дозволяє схарактеризувати їх як

метароманну структуру, що наділена всіма ознаками художньої єдності й генетично закладена в першому значущому творі письменника – феєрії «Червоні вітрила».

Ключові слова: метароман, проза, художня картина світу, художня єдність, символ, типологія літературних героїв, міфопоетика.

ANNOTATION

Bilogorska L.V. O. Grin's Novels as Artistic Unity: Motif, Symbolism, Chronotope, Characters Typology. - Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy Ph.D. in the specialty 10.01.02 "Russian Literature" (035 - Philology). - National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, 2020.

Content of annotation

The dissertation is devoted to the study of the artistic world of Alexander Grin's novels. He was a writer whose true scale and significance began to be comprehended relatively recently. For a long time he was perceived only as the author of adventure literature for youth. Now researchers are increasingly considering Grin in the context of his era – the Silver Age: her poetics, a range of images and techniques. The attention focus of many modern literary scholars is the innovation of Grin the prose writer, his writing technique, the role of modernist, symbolist, impressionist structures and meanings in his work. In a modern research context, Grin appears as a major innovator, a representative of modernist prose, the author of multi-layered polyphonic texts that combine an adventure plot with complex symbolism and philosophical overtones.

Literary critics have repeatedly drawn attention to the integrity of Alexander Grin's world artistic picture. The world of Grin's works was immediately comprehended as a special reality, created not in single texts of the writer, but in the entire totality of his works. In this scientific work, it is revealed that the writer's novels taken together represent a special type of unity. Multiple multilevel connections between all his novels make it possible to talk about the creation of a single metanovel complex by Grin, reflecting the author's myth about the world, which corresponds to the general trend in the literature of the era of the turn of the XIX-XX centuries, manifested in a tendency towards cyclization, towards the unification of individual works into meta-genre and metatextual unity. This is inherent in modernist and, in particular, symbolist art movements.

The Ph.D thesis analyzes such features of Grin's artistic picture of the world as metatextual unity of the writer's novel corpus, endowed with clearly identifiable constant characteristics; the connection between the metatextual integrity of Grin's novels with

symbolism as the formative context for this writer; generative (generative) function of the story "Scarlet Sails" in relation to the Grin's novels. The thesis considers such characteristics of the writer's artistic world as typology of images of the main characters ("The Wonderworker-Character" and "Living Girl-Poem"), artistic space, artistic time and the main motives and symbols present in all the writer's novels. These components of the author's picture of the world are also revealed in the fairytale "Scarlet Sails", which preceded the writing of all of Grin's novels. It has been established that this work is the source of Grin's myth about the world, the grain of its artistic integrity. It is with him that the mature period of the writer's work begins and the individual author's picture of the world is formed, in which the symbolist "dual world" is formed into the original Grin's modification.

The thesis deals with the peculiarity of Grin's "double world". It is noted that the early period of the writer's work is marked with the thought of the incompatibility of the sacred and profane principles, art and life. Beginning with the "Scarlet Sails" fairytale, Grin's myth about the world changes dramatically. The sacred and profane levels of being become mutually permeable. If in the early period in the Grin's works there was a thought about the unattainability of the ideal: the main characters, in contact with the unreal world, did not acquire the harmony of heavenly and earthly, then starting with the "Scarlet Sails" fairytale, Grin's characters not only gain the opportunity to penetrate the sacred world, but also make the world unknown, miraculously accessible to other people in particular to their beloved.

The first character who laid the foundation for a new type of Grin's characters, which we, after the author, will call "The Wonderworker-Character", was the image of Captain Gray. In the next three novels, "The Wonderworker-Character" is presented in the images of Drood, Ganover and Harvey. These are the characters of the chivalrous range of altruistic types who manage to overcome the confrontation between the sacred and the profane world. The main thing that distinguishes "The Wonderworker-Character" from other Grin's images is the obligatory performance of a miracle, namely, the embodiment of sacred reality in the profane world, which leaves an indelible mark on the hearts of other people. A ship with scarlet sails, a magical palace from the "Golden Chain" and just a

house with a garden, whose inhabitants hear the voice of the Runner on the waves, become such a wonderful reflection of the otherworldly world.

In "Scarlet Sails", in addition to "The Wonderworker-Character", in the image of Assol, the main female image of Grin's picture of the world is formed, which the author defined as "Girl-Living Poem". The main features of this type of woman characters are presented further in various versions in all the writer's novels. Possessing the ability to transform life creatively thanks to the vision of the spiritual essence of the objective world phenomena, Assol and the women characters of this type following her become an actualization of the symbolist idea of "life creation". The "Girl-Living Poem" is a link between the physical and spiritual worlds and echoes the symbolist image of the Eternal Femininity (Soul of the World).

In the work, all variants of the indicated types of heroes in all of Grin's novels were analyzed and the reminiscences were found that bind them into a metanovel unity.

In the architecture of Grin's picture of the world and its key images, a ternary structure has been revealed, according to which the spatio-temporal elements of the picture of the world and any of its significant images can be divided into three levels: 1) event level, 2) mental (psychological) and 3) spiritual (transcendental), metaphysical, associated with the religious-spiritual dimension). This trinity determines the specificity of the images symbolization of Grin's characters and the peculiarity of the plot structure of his novels.

The unity of general principles and figurative dominants is also inherent in the chronotope of Grin's novels – their space-time level. Its specificity no less revealingly presents the writer's novel corpus as a metatextual unity. In the Grin's chronotope, the symbolist principle of "double world" is preserved, which determines its peculiarity in the division into "sacred" and "profane" areas and in the desire to mythologize space-time images. At the same time, the threefold semantic structure (event - soul - spiritual levels) is also preserved in the spatio-temporal details of Grin's metanovel.

These general characteristics of the chronotope were revealed in the fairytale story "Scarlet Sails" and then traced in all the writer's novels. It has been established that Scarlet

Sails sets a stable design for the "double world" in Grin's novels with toposes of the sea (sacred level) and land (profane level).

In the fairytale "Scarlet Sails" there are also toposes, which are then variably displayed in each of the subsequent novels: the topos of the path, in particular, the sea voyage as a way inward, travel in the world of the spirit; topos of the house as a closed individual space (space of the soul); topos of the castle (palace, rich house), garden, forest and tavern. Separately, the space of the fairytale was considered as a place of manifestation of the miraculous in the everyday world (circus, masquerade, theater).

The features of the artistic time revealed in "Scarlet Sails" also correspond to the symbolist nature of Grin's work and its semantic structure (life, mental, spiritual plans). The main plot of the writer's metanovel - the search for happiness through a series of trials-initiations and its acquisition in the spiritual dimension - determines the daily, annual and age cycles of the time flow in Grin's works. Time in the writer's novels, as in other samples of modernist literature, is mythologized and endowed with a certain value. The predominance in the metanovel world of the writer of the spring and summer seasons, morning as a significant time of day, as well as youth in the age characteristics of the characters suggests that in each of the above time cycles, the mythology of the beginning is significant for Grin. For a writer, night is a special, sacred, timeless part of the day, when time stops and the eternal plane of being is revealed. If the morning in the annual cycle of Grin's time corresponds to spring, and in the age cycle to youth, then the night does not have seasonal and age correspondences in the imagery of the writer's novels, since neither winter nor old age are priority in the artistic mythology of Green's metanovel.

The daily, annual and age cycles of the time flow in Grin's works, as in other examples of modernist literature, are mythologized, endowed with a certain value and are associated with the main plot of the writer's meta-novel - the plot of the search for happiness through a series of tests-initiations and its acquisition in the spiritual dimension. At the same time, in the process of analyzing Grin's novels, the dominance of the spring and summer seasons, morning as a significant time of the day, as well as the predominance of youth in the age characteristics of the characters, was established. This suggests that in each of the above time cycles, the mythology of the beginning is significant for Grin.

In the "Scarlet Sails" fairytale, the above-mentioned structural elements of the artistic world of Grin's novels are highlighted, which are traced in various versions in each of his novels. Thus, the systemic nature of intertextual connections between all the novels of the writer has been established. This allows us to characterize them as a metanovel structure, which is endowed with all the signs of artistic unity and genetically goes back to the first significant writer's work – the novel "Scarlet Sails".

Key words: metanovel, prose, artistic picture of the world, artistic unity, symbol, typology of literary heroes, mythopoetics.

АННОТАЦИЯ

Белогорская Л. В. Романы А. Грина как художественное единство: мотивика, символика, хронотоп, типология характеров. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора философии по специальности 10.01.02 «Русская литература» (035 – Филология). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2020.

Содержание аннотации

Диссертация посвящена исследованию художественного мира романов Александра Грина – писателя, чей подлинный масштаб и значение стали осмысляться сравнительно недавно. Долгое время его воспринимали лишь как автора приключенческой литературы для юношества. Сейчас исследователи все чаще рассматривают А. Грина в контексте его эпохи – Серебряного века, ее поэтики, круга образов и приемов. В фокусе внимания многих современных литературоведов – новаторство Грина-прозаика, его писательская техника, роль модернистских, символистских, импрессионистских структур и смыслов в его творчестве. В современном исследовательском контексте А. Грин предстает как крупнейший мастер-новатор, представитель модернистской прозы, автор многослойных полифонических текстов, сочетающих приключенческий сюжет со сложной символикой и философским подтекстом.

Литературоведы неоднократно обращали внимание на целостность художественной картины мира Александра Грина. Мир произведений А. Грина сразу был осмыслен как особая реальность, созданная не в единичных текстах писателя, а во всей совокупности его произведений. В данной работе выявлено, что романы писателя в совокупности представляют собой особый тип единства. Множественные разноуровневые связи между всеми его романами дают возможность говорить о создании А. Грином единого метароманного комплекса, отразившего авторский миф о мире, что соответствует общей тенденции в литературе эпохи рубежа XIX–XX вв., проявляющейся в тяготении к циклизации, к

объединению отдельных произведений в метажанровые и метатекстуальные единства. Это присуще модернистским и, в частности, символистским художественным направлениям.

В работе проанализированы такие черты гриновской художественной картины мира: метатекстуальное единство романного корпуса писателя, наделенное четко выявляемыми константными характеристиками; связь метатекстуальной целостности романов А. Грина с символизмом как формирующим контекстом для этого писателя; генеративная (порождающая) функция повести «Алые паруса» по отношению к романам А. Грина. Рассмотрены такие характеристики художественного мира писателя, как: типологии образов главных персонажей («герой-чудотворец» и «девушка – живое стихотворение»); художественное пространство; художественное время; а также основные мотивы и символы, присутствующие во всех романах писателя.

Данные компоненты авторской картины мира выявлены также в повести-феерии «Алые паруса», которая предшествовала написанию всех романов А. Грина. Установлено, что это произведение является истоком гриновского мифа о мире, зерном его художественной целостности. Именно с него начинается зрелый период творчества писателя и формируется индивидуально-авторская картина мира, в которой символистское «двоемирие» оформляется в оригинальную гриновскую модификацию.

В работе рассмотрена особенность гриновского «двоемирия». Отмечено, что ранний период творчества писателя знаменуется мыслью о несоединимости сакрального и профанного начал, искусства и жизни. Начиная с феерии «Алые паруса» гриновский миф о мире кардинально меняется. Сакральный и профанный уровни бытия становятся взаимопроницаемыми. Если в ранний период в произведениях А. Грина присутствовала мысль о недостижимости идеала: главные персонажи, соприкасаясь с ирреальным миром, не обретали гармонии небесного и земного, то, начиная с феерии «Алые паруса», гриновские герои не только обретают возможность проникнуть в сакральный мир, но и делают мир неведомого, чудесного доступным для других людей, в частности для своих возлюбленных.

Первым героем, положившим начало новому типу гриновских персонажей, которого мы вслед за автором назовем «чудотворцем», стал капитан Грэй. В следующих трех романах «герой-чудотворец» представлен в образах Друда, Ганувера и Гарвея. Это персонажи рыцарского тира альтруистических героев, которым удается преодолеть противостояние сакрального и профанного мира. Но главное, что отличает «героя-чудотворца» от других гриновских образов, – это обязательное совершение чуда, а именно воплощение сакральной реальности в профанном мире, которое оставляет неизгладимый след в сердцах других людей. Таким чудесным отблеском нездешнего мира становятся корабль с алыми парусами, волшебный дворец из «Золотой цепи» и просто дом с садом, обитатели которого слышат голос Бегущей по волнам.

В «Алых парусах», помимо «героя-чудотворца», в образе Ассоль формируется главный женский образ гриновской картины мира, который автор определил как «девушка – живое стихотворение». Основные черты этого типа героини, представлены далее в разнообразных вариантах во всех романах писателя. Обладая способностью творчески преображать жизнь благодаря видению духовной сущности явлений предметного мира, Ассоль и следующие за ней героини данного типа становятся актуализацией символистской идеи «жизнетворчества». «Девушка – живое стихотворение» является связующим звеном между физическим и духовным мирами и перекликается с символистским образом Вечной Женственности (Души Мира).

В работе были проанализированы все варианты указанных типов героев во всех романах А. Грина и обнаружены переклички, связующие их в метароманное единство.

В архитектуре гриновской картины мира и ее ключевых образов выявлена троичная структура, в соответствии с которой пространственно-временные элементы картины мира и любой ее значимый образ можно разделить на три уровня: 1) событийный, 2) душевный (психологический) и 3) духовный (трансцендентный, метафизический, связанный с религиозно-духовным измерением). Этой

троичностью обусловлена специфика символизации образов героев А. Грина и особенность фабульной структуры его романов.

Единство общих принципов и образных доминант присуще также хронотопу романов А. Грина – их пространственно-временному уровню. Его специфика не менее показательно представляет романский корпус писателя как метатекстуальное единство. В гриновском хронотопе сохраняется символистский принцип «двоемирия», обуславливающий его особенность в делении на «сакральную» и «профанную» области и в стремлении к мифологизации пространственно-временных образов. При этом троичная смысловая структура (событийный – душевный – духовный уровни) сохраняется также и в пространственно-временных деталях гриновского метаромана.

Данные общие характеристики хронотопа выявлены в повести-феерии «Алые паруса» и затем прослежены во всех романах писателя. Установлено, что «Алыми парусами» задано устойчивое оформление «двоемирия» в романах А. Грина топосами моря (сакральный уровень) и суши (профанный уровень).

В феерии «Алые парусах» также присутствуют топосы, далее вариативно отображенные в каждом из последующих романов: топос пути, в частности морского плавания как пути внутрь себя, путешествия в мире духа; топос дома как замкнутого индивидуального пространства (пространства души); топосы замка (дворца, богатого дома), сада, леса и трактира. Отдельно было рассмотрено пространство феерии как место проявления чудесного в обыденном мире (цирк, маскарад, театр).

Особенности художественного времени, выявленные в «Алых парусах», также соответствуют символистской природе гриновского творчества и его смысловой структуре (жизненный, душевный, духовный планы). Основной сюжет метаромана писателя – поиск счастья через череду испытаний, инициаций и его обретения в духовном измерении обуславливает суточный, годовой и возрастной циклы временного потока в произведениях А. Грина. Время в романах писателя, как и в других образцах модернистской литературы, мифологизировано и наделено определенным ценностным значением. Преобладание в метароманном мире

писателя весенней и летней поры года, утра как значимого времени суток, а также юности в возрастных характеристиках героев говорит о том, что в каждом из вышеприведенных временных циклов для А. Грина значимой является мифология начала. Ночь для писателя – это особенная, сакральная, вневременная часть суток, когда время останавливается и открывается вечный план бытия. Если утру в годовом цикле гриновского времени соответствует весна, а в возрастном – юность, то ночь не имеет сезонных и возрастных соответствий в образности романов писателя, так как ни зима, ни старость не являются приоритетными в художественной мифологии гриновского метаромана.

В феерии «Алые паруса» выделены названные выше структурные элементы художественного мира романов А. Грина, которые прослежены в разнообразных вариантах в каждом из его романов. Таким образом, установлен системный характер межтекстовых связей между всеми романами писателя. Это позволяет охарактеризовать их как метароманную структуру, которая наделена всеми признаками художественного единства и генетически восходит к первому значимому произведению писателя – повести «Алые паруса».

Ключевые слова: метароман, проза, художественная картина мира, художественное единство, символ, типология литературных героев, мифопоэтика.